

Böter i stället för frihetsstraff

Av hovrättsassessor ERLAND ASPELIN, Malmö

1. Straffsätser

Sedan gammalt gäller i svensk lagstiftning att för varje brott skall finnas en straffskala som tar upp ett eller flera allmänna straff och ett fixerat straffmaximum. Valet av straffskala kan i viss mån sägas ge besked om hur samhället värderar olika typer av brott från straffbarhetssynpunkt.

De allmänna straffen är böter och fängelse. Man kan rent schematiskt dela in brotten i olika kategorier med utgångspunkt från de straffskalor som förekommer i lagstiftningen.

1.1 Brott för vilka stadgas *enbart böter omedelbart i penningar*. Hit hör de lindrigaste brotten och förseelserna inom specialstraffrätten. Ordningsförseelser och trafikförseelser utgör en stor grupp. Fylleri — som kuriöst nog allttjämt har plats i brottsbalken¹⁾ — straffbeläggs liksom förargelseväckande beteende också med penningböter. För varje förseelser stadgas en högsta penningbot. Denna kan aldrig sättas över 500 kronor. Till kategorin penningböter hör de normerade böterna som bedöms efter särskild beräkningsgrund, exempelvis brottsföremålets värde. Denna påföljd är inte begränsad till de lindrigare brotten.

1.2 Brott för vilka stadgas *enbart dagsböter*. Hit hör flertalet brott inom specialstraffrätten (t. ex. vårdslöshet i trafik, narkotikaförseelse) men också åtskilliga brottsbalksbrott som anses vara mindre allvarliga, t. ex. ringa misshandel, hemfridsbrott och olaga intrång (ej grova brott), fyndförseelse, åverkan (= ringa skadegörelse). I straffstadgandet för dessa brott anges normalt inte några gränser för dagsböterna. Dessa skall enligt den allmänna regeln vara lägst en och högst 120. Storleken av varje dagsbot skall vara lägst två och högst 500 kronor²⁾. Genom att multiplicera antalet dagsböter med dagsbotsbeloppet bestäms böterna. Det högsta möjliga bötesbeloppet för ett brott blir enligt dagsbotssystemet (120×500) 60.000 kronor.

1.3 Brott för vilka straffsatsen utgör *böter eller fängelse*. Denna straffskala är vanlig såväl i brottsbalken som i specialstrafflag-

¹⁾ Förslag om avkriminalisering av fylleriet lades fram 1968 av fylleristrafutredningen (SOU 1968:55). En sådan reform har därefter genomförts i Finland och Norge.

²⁾ Dagsbotens belopp beräknas på grundval av gärningsmannens inkomst- och förmögenhetsförhållande. I praxis brukar därvid tillämpas vissa schablonregler. I princip beräknas dagsboten till 1/1000 av årsinkomsten med vissa avdrag beroende på skatteprogression, försörjningsbörda och skulder. Tillägg görs för mer beaktansvärd förmögenhet.

stiftningen och kan generellt sägas gälla brott som kan vara av både ringa och „normal“ svårhetsgrad. Fängelse på viss tid får inte understiga en månad. Maximistraffet varierar. Det förekommer undantagsvis att straffskalan för ett brott upptar mer än två års fängelse, då för samma brott stadgas även böter³). Av speciellt intresse för denna framställning är den ofta förekommande straffskalan „böter eller fängelse i högst sex månader“. Denna gäller t. ex. för de ringa förmögenhetsbrotten (snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt), förvanskning av urkund, vårdslös försäkran, åtskilliga brott mot allmän ordning eller våldsamt motstånd. Det finns också många brott utanför brottsbalken som har denna straffskala, t. ex. rattonykterhet (som dessutom stadgar ett lägsta bötesstraff om 10 dagsböter), olovlig rusdrycksförsäljning, patent- eller varumärkesintrång.

1.4 Brott för vilka stadgas *enbart fängelse*. Det gäller här brott av allvarligare beskaffenhet — förutsättningar saknas att bedöma dem som ringa. Som exempel från brottsbalken kan nämnas stöla, bedrägeri, förskingring, urkundsförfalskning, misshandel och från specialstraffrätten sådana överträdelse som narkotikabrott, varusmuggling, skattebedrägeri. Anses brottet ha speciellt högt straffvärde, stadgas ofta ett lägsta fängelsestraff. För grov stöld liksom andra grova förmögenhetsbrott gäller straffskalan „fängelse i lägst sex månader och högst sex år“, för grov misshandel „lägst ett år och högst 10 år“ osv.

2. Straffsatsernas betydelse från processuell synpunkt

Ifall enbart penningböter (dock ej normerade böter) stadgas för ett brott och ordningsbot bestäms för detta, kan polisman meddela *ordningsföreläggande*. Om lagöverträdaren godkänner detta och betalar boten, klaras saken upp utan att åklagare och domstol behöver gripa in. Polisen kan också meddela *rapporteftergift* om ej svårare straff än böter (dagsböter) tas upp i straffskalan för ett brott och detta i det särskilda fallet bedöms vara obetydligt. Rapporteftergiften innefattar en erinran (advvarsel). Enligt nyligen genomförd författningsändring kan institutet också tillämpas vid mindre snatteri, trots att straffskalan för detta brott upptar förutom böter även fängelse (i högst sex månader).

Är det uppenbart att böter skulle komma att ådömas för ett brott — även fängelse kan finnas i straffskalan — och är den misstänktes lagföring inte påkallad från allmän synpunkt, kan åklagare meddela *åtalsunderlåtelse*. I praktiken medför dock hänsynen till allmänpreventionen att detta institut tillämpas re-

³) Ett undantag utgör brottet „svikande av försvarspflicht om riket är i krig“ (18:6 BrB) där straffskalan är böter eller fängelse i högst fyra år.

lativt sällan⁴). Åklagaren ställs vid bötesbrott i stället som regel inför valet att utfärda strafföreläggande eller att väcka åtal vid domstol. *Strafföreläggandet* är en skriftlig procedur som kan användas om inte svårare straff än böter stadgas för brottet. Tillämpningsområdet har för några år sedan vidgats till att även gälla vissa brott, för vilka stadgas böter eller fängelse i högst sex månader. Bl. a. gäller detta de ringa förmögenhetsbrotten och egenmäktigt förfarande, olovligt brukande, skadegörelse samt våldsamt motstånd. Andra frekventa brott för vilka straffet i de flesta fall blir böter — t. ex. häleriförseelse, allmänfarlig vårdslöshet, osann eller vårdslös försäkran, rattonykterhet — ligger utanför strafföreläggandets tillämpningsområde. Strafföreläggandet tar sikte på lindrigare brott. Det förutsätts att brottet anses förskylla högst 50 dagsböter eller, vid konkurrens med annat brott, högst 60 dagsböter som gemensamt straff. År 1970 dömdes 229.660 personer till böter, varav 61.721 av domstol, 123.816 genom åklagares strafföreläggande och 44.123 genom polismans ordningsbot.

Även i fråga om *handläggningen vid domstol* gäller vissa förenklingsregler i bötesmål. Har ett brott enbart böter i straffskalan, kan domstol döma med en lagfaren domare utan nämnd. Finns ej anledning att döma till annan brottspåföljd än böter, kan målet avgöras i den tilltalades utevaro. I sådana fall kan också personutredningen begränsas. Blir påföljden böter kan domen utfärdas i förenklad form.

Vad slutligen beträffar användandet av *tvångsmedel* är det av avgörande betydelse vilken straffskala som gäller för brottet. Är brottet sådant att endast böter kan ådömas, saknas legala skäl „för envar att på bar gärning“ gripa gärningsmannen och med våld hålla honom kvar. Ej heller kan husrannsakan eller kroppsvisitation äga rum i sådana fall. Häktning och anhållande av den som gör sig skyldig till bötesbrott är också i praktiken uteslutet.

3. Straffsatsernas betydelse för påföljdsvalet

Brottsbalkens reaktionssystem omfattar en rad olika påföljder vid sidan om de allmänna straffen: villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse, internering, överlämnande till vård enligt barnavårds- eller nykterhetsvårdslagen, överlämnande till sluten eller öppen psykiatrisk vård. Villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till vård enligt barnavårdslagen kan — om det „för den dömdes tillrättaförande eller av hänsyn till allmän lag-

⁴) 1970 dömdes 258.089 personer till påföljd för brott. Samma år meddelades 4.616 personer åtalsunderlåtelse enl. 20 kap. 7 § p. 1 RB (bötesfallen). Genom lagändring 1971 har dock institutets tillämpningsområde vidgats.

lydnad finnes påkallat" — kombineras med böter. Skyddstillsyn kan kombineras med kortvarig anstaltsbehandling.

Valet av påföljd är beroende av vilken straffsats som gäller. Villkorlig dom, skyddstillsyn och ungdomsfängelse får bara förekomma om fängelse ingår i straffskalan för brottet. För att döma till internering förutsätts att för brottet stadgas fängelse i minst två år. Överlämnande till särskild vård kan däremot ske även vid rena bötesbrott. För överlämnande till nykterhetsvård krävs t. o. m. särskilda skäl, om strängare straff än fängelse i sex månader stadgas för brottet.

4. Rättstillämpningen

Uppgifter om ådömda påföljder redovisas i den allmänna kriminalstatistiken (SOS, del 2, Domstols- och åklagarstatistik). I detta sammanhang är det av speciellt intresse att undersöka i vilka fall och i vilken utsträckning domstolarna dömer till böter respektive fängelse om brottet är sådant att båda påföljderna kan komma ifråga.

I *tabell 1* redovisas de vanligast förekommande brottsbalksbrotten som har böter och fängelse i högst två år i straffskalan⁵). Kolumnerna 1 och 2 tar upp antalet dömda till böter och till annan påföljd under 1970. Med „annan påföljd“ avses såväl frihetsberövande som icke-frihetsberövande påföljder (villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande för vård). Kolumn 3 har hämtats från kriminalvårdsverkets statistik (Kriminalvården 1970) och tar upp personer som dömts till fängelse för de angivna brotten och tagits in på fångvårdsanstalt för avtjänande av straffet 1970. Dessa uppgifter är alltså inte direkt jämförbara med data i de två första kolumnerna.

Det allmänna intrycket av denna uppställning blir att böter tillämpas i mycket stor utsträckning vid dessa brott som har böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan. Åtskilliga sådana brott har faktiskt i praxis kommit att betraktas som rena bötesbrott. Även för brott som i straffskalan tar upp böter eller fängelse i högst två år blir påföljden till mycket stor del böter. Fängelse utdöms sällan, dock med undantag för misshandel, olaga hot och lydnadsbrott.

⁵) Om någon dömts för flera brott upptas *huvudbrottet*, dvs det brott som har den svåraste strafflatituden. Den omständigheten att domen i vissa fall upptagit mer än huvudbrottet kan självfallet ha betydelse för valet av påföljd.

Tabell 1. Antal personer dömda 1970 till påföljd för vissa brott och antalet samma år intagna i fångvårdsanstalt.

Brott i brottsbalken	Till böter dömda	Till annan påföljd dömda	I fångv. anstalt intagna
<i>A. Straffskalan: böter eller fängelse i högst 6 mån.</i>			
4:7 Ofredande	856	62	3
7:4 Egenmäktighet med barn	11	—	—
8:2 Snatteri	5 434	200	15
8:9 Självtäkt	39	—	—
9:2 Bedrägligt beteende	1 213	71	8
9:7 Häleriförseelse	227	26	4
10:2 Undandräkt	52	5	—
10:7 Olovligt brukande	171	37	—
12:1 Skadegörelse	1 106	86	12
16:11 Särande av tukt och sedlighet	12	—	—
16:14 Dobbleri	25	2	—
17:4 Våldsamt motstånd	741	32	—
17:5 Missfirmelse mot tjänsteman	237	2	—
<i>B. Straffskalan: böter eller fängelse i högst 2 år⁶⁾</i>			
3:5 Misshandel	2 141	2 057	854
3:8 Vållande till kroppsskada/sjukdom	149	11	7
4:5 Olaga hot	149	148	31
4:6 Hemfridsbrott/olaga intrång (även grova brott)	294	30	10
6:6 Otuktigt beteende	158	54	2
8:8 Egenmäktigt förfarande (även grovt)	1 998	91	23
10:4 Olovligt förfogande	159	88	4
11:5 Bokföringsbrott	33	138	2
13:6 Allmänfarlig vårdslöshet (även grovt)	192	10	—
15:10 Osann/vårdslös försäkran (även grovt)	225	4	—
15:11 Osant intygande (även grovt)	68	21	3
16:13 Djurplågeri	18	5	—
17:12 Främjande av flykt	75	12	—
17:13 Överträdelse av myndighets bud/hindrande av förrättning	73	5	—
21:1 Lydnadsbrott (militärt)	97	586	376

⁶⁾ Straffsatsen i 6:6, 17:13 och 21:1 upptar fängelse i högst ett år.

Ser man på brottsbalksbrotten som helhet leder brotten mot person relativt selt i något större utsträckning än andra brottskategorier till fängelsestraff. 19 procent av dem som 1970 dömts till påföljd för brott mot person har fått fängelse medan detta gällt 15 procent av dem som dömts för förmögenhetsbrott. Förhållandet belyses av *tabell 2*.

Tabell 2. Relationen mellan ådömda böter och fängelse (brottsbalksbrott)

Brottskategori (BrB)	Samtliga dömda till påföljd 1970	Därav: böter (%)	fängelse (%)
Brott mot person	7 141	4 000 (56)	1 337 (19)
Förmögenhetsbrott	28 013	11 633 (42)	4 064 (15)
Brott mot allmänheten	1 004	612 (61)	126 (12)
Brott mot staten	7 419 ⁷⁾	5 371 (72)	1 143 (15)
Totalt	43 577	21 616 (50)	6 670 (15)

⁷⁾ Fylleri ej medräknat.

Brott mot andra lagar och författningar än brottsbalken behandlas i praxis allmänt som rena bötesbrott, även om fängelse formellt ingår i straffskalan. Det är egentligen bara vid trafikbrott (främst trafikonykterhetsbrott) samt vid brott mot utlänningslagstiftningen, jaktlagstiftningen, rusdrycksförsäljningsförordningen, narkotikastrafflagen och lagen om varusmuggling som annan påföljd än böter tillämpas. Noteras bör att av 5 690 personer som 1970 dömdes för brott mot skattestrafflagen fick alla utom 10 bötesstraff. En strängare straffmätning kan dock här väntas efter den nyligen genomförda revisionen av skattebrotten.

Under 1970 togs 10 546 personer in i fängelseanstalt, dömda till fängelse. De intagna fördelar sig på olika brottsområden på följande sätt:

Huvudbrott	Antal personer	Procent
Rattfylleribrott	3 901	37
Tillgreppsbrott	2 377	23
Våldsbrott	1 184	11
Bedrägeribrott	755	7
Narkotikabrott	524	5
Lydnadsbrott	391	4
Brott mot utlänningslagen	309	3
Övriga	1 105	10
	10 546	100

Under 1971 var antalet intagna 9 360. För samtliga brottsområden utom för våldsbrott och lydnadsbrott (som bl. a. gäller värnpliktsvägran) kunde konstateras en minskning. Andelen våldsbrott ökade till 14 procent och andelen lydnadsbrott till 8 procent. Av de intagna hade inte mindre än 66 % ett fängelsestraff på högst tre månaders fängelse. 24 % var dömda till fängelse på 4—12 månader och 10 % till minst ett års fängelse⁸⁾.

Någon redovisning av vilka lagöverträdare som hänförs till kategorien „korttidsintagna“ lämnas inte i kriminalvårdsstatistiken. Tydligt är dock att det till största delen gäller personer, dömda för rattfylleri, grov olovlig körning, stöld och bedrägeribrott som ligger omedelbart över gränsen för ringa brott, misshandel som inte bedöms vara ringa, vissa brott innefattande våld eller hot, lydnadsbrott och brott mot utlänningslagen.

5.1 Rattfylleribrott

Enligt gällande praxis utgör fängelse i två månader den normala påföljden för rattfylleri utan förmildrande omständigheter. Hänsyn till allmänpreventionen anses så dominerande att vård- och behandlingssynpunkter får vika för ett frihetsberövande. Böter tillämpas i huvudsak bara då brottet bedöms som rattonykterhet samt i vissa fall vid mopedfylleri. Utvecklingen belyses av *tabell 3*.

Tabell 3. Påföljder för rattfylleri/rattonykterhet (huvudbrott)

År	Samtliga till påföljd dömda	böter	Därav dömda till			
			fängelse	villk. dom	skydds-tillsyn	annan påföljd
1967	10 215	5 780	4 111	51	168	105
1968	10 199	5 765	4 017	66	217	134
1969	10 312	6 197	3 723	67	228	97
1970	10 544	6 315	3 748	73	284	124

⁸⁾ En jämförelse med förhållandet i *Danmark* visar att ca 4 900 ovillkorliga frihetsberövanden avseende strafflagsöverträdelser ådömdes år 1968. Av dem utgjorde ca 1 100 korta haeftestraff och 1 500 fängelsestraff i fyra månader eller därunder. Omkring hälften av dessa domar kan alltså betecknas som domar med korta frihetsstraff. Läggs därtill uppskattningsvis 7 000—8 000 korta frihetsstraff för överträdelser mot speciallagstiftningen skulle de korta frihetsstraffen totalt uppgå till ca 80 % av samtliga ovillkorliga frihetsstraff. Genom att lagstiftningen om trafiknykterhetsbrott ändrats den 1 juli 1971, varvid böter införts som normalstraff vid brott mot lägre promillegräns, kan dock antalet kortvariga frihetsberövanden på grund av sådant brott antas ha minskat.

Tyvänn redovisas inte rattfylleri och rattonykterhet var för sig i den offentliga statistiken. Det står emellertid klart att bötespåföljd i flertalet fall hänförs till rattonykterhet och att domstolarna sällan dömer till fängelse för detta brott. Av kontrollstyrelsens statistik framgår att år 1967 dömdes 1 791 till fängelse och 754 till böter för rattfylleri (bil och moped) som enda brott. Man kan på goda grunder räkna med att bötespåföljden hänfördes väsentligen till mopedfallen. Samma år dömdes 43 personer till fängelse och 2 774 till böter för rattonykterhet.

5.2. Stölder

En utveckling i riktning mot mildare bedömning av de mindre förmögenhetsbrotten kan spåras. Förmögenhetsbrotten utformades av *straffrättskommittén* under 1930-talet. I betänkandet SOU 1940:20 föreslogs den nu gällande gradindelningen för dessa brott (ringa fall: böter eller fängelse högst sex månader; normalfall: fängelse i högst två år; grova fall: fängelse lägst sex månader och högst sex år). Avsikten var att bötesstraffet skulle tillämpas sparsamt vid mindre brott. Straffrättskommittén framhöll att det ingalunda var meningen att böter skulle bli ett schablonmässigt normalstraff. Då det ej gällde en obetydlighet och då risk för återfall fanns, ansågs ett — låt vara kanske villkorligt — frihetsstraff vara det normala för första resan tjuvnadsbrott även om det var att bedöma som snatteri.

Som *brottsmålsutredningen* framhållit i sitt betänkande Snatteri⁹⁾ har de rättstillämpande myndigheterna i dag en annan inställning. De mindre förmögenhetsbrotten uppfattas allmänt som rena bötesbrott. Utredningen undersökte de fall då domstolarnas avgörande avsåg enbart snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt eller sådant brott i kombination med annat brott på vilket endast stadgas böter. År 1968 avdömdes 5 680 sådana fall. Fördelningen av påföljderna framgår av *tabell 4*. Att 34:1 BrB till-

Tabell 4. Ädömda fall av mindre förmögenhetsbrott 1968.

Brott	Påföljd						
	Böter	Fängelse	Villk. dom	Skydds-tills.	överl. f. särk. vård	34:1 BrB tillämpat	S:a
Snatteri	4 598	7	3	11	35	85	4 689
Bedrägligt beteende	888	3	1	2	11	41	946
Undandräkt	40	—	—	2	—	3	45
	5 476	10	4	15	46	129	5 680

⁹⁾ SOU 1971:10 s. 50.

lämpats innebär att en tidigare ådömd annan påföljd än böter ansetts böra omfatta även det nu aktuella brottet.

Då ett förmögenhetsbrott bedöms vara av sådan svårhetsgrad att det inte kan anses som ringa — i vanliga fall är brottsobjektets eller skadans värde av avgörande betydelse för denna bedömning — kan böter inte komma ifråga. Här kan uppstå en otillfredsställande tröskeleffekt. Om t. ex. ett egendomstillgrepp gäller en sak under 200 kronors värde, kan påföljden bli böter, men är föremålet 100 kronor dyrare kan denna påföljd normalt inte användas. Avståndet mellan böter och en frihetsberövande påföljd anses dock i de flesta fall vara så stort, att domstolarna om möjligt väljer andra påföljer än fängelse. År 1970 dömdes 4 538 personer till påföljd för stöld enligt 8 kap. 1 § BrB. Av dem fick 1 899 (41 %) skyddstillsyn, 1 339 (29 %) villkorlig dom och 765 (17 %) fängelse.

5.3 Misshandel

Medan ringa misshandel har enbart böter i straffskalan gäller för den närmast högre graden, det „medelsvåra“ brottet, att straffsatsen är fängelse i högst två år. Att ringa misshandel på detta sätt utformats till en särskild brottstyp har betydelse bl. a. från straffprocessuell synpunkt. Sådant brott kan handläggas i förenklade former, utrymme finns för rapporteftergift och åtalsunderlåtelse, strafföreläggande kan meddelas o. s. v.

Vid tillkomsten av brottsbalken uttalades att regleringen av misshandelsbrott liksom av övriga våldsbrott hade till syfte att skärpa det straffrättsliga ingripandet, vilket dittills i jämförelse med förmögenhetsbrotten utmärktes för relativt mildhet. I propositionen framhöll departementschefen att möjligheten att döma till böter borde finnas bl. a. med hänsyn till sådana fall, där brottet ligger på gränsen till ofredande men anses böra bedömas som misshandel. Han uttalade också att misshandel som inte var av bagatellartad natur normalt borde föranleda fängelse.

Tabell 5. Påföljden vid mord, dråp och uppsåtlig misshandel (ej ringa).

År	Samtliga till påföljd dömda	Därav dömda till			
		fängelse	villk. dom	skyddstillsyn	annan påföljd
1967	1 832	979	172	391	290
1968	2 051	989	238	437	387
1969	2 219	1 047	325	479	368
1970	2 329	1 099	309	548	373

Den tillgängliga kriminalstatistiken visar att de rättstillämpande myndigheterna i relativt stor utsträckning bedömer miss-handel som ringa brott och följaktligen dömer till böter. År 1970 gällde detta 51 procent av samtliga till påföljd dömda. Men siffrorna visar också att när brottet inte bedöms som ringa, så blir fängelse den dominerande påföljden (se *tabell 5*). Tyvärr görs i statistiken ingen uppdelning mellan de „medelsvåra“ och grova brotten. Nämnas bör dock att antalet dömda till påföljd för mord, dråp och grov misshandel var 1967: 179, 1968: 159, 1969: 153 och 1970: 197.

Uppenbarligen anses allmänpreventiva skäl spela en betydande roll vid påföljdsvalet. I de fall då villkorlig dom eller skyddstill-syn förekommer kombineras påföljden ofta med böter.

5.4 Lydnadsbrott

Tidigare utgjorde Jehovas vittnen, som vägrar att utföra varje form av vapenfri tjänst, en betydande grupp bland de korttids-intagna på fångvårdsanstalt. Straffet för värnpliktsvägran var schablonmässigt första gången en månads fängelse, andra gången två, tredje gången tre och fjärde gången fyra månaders fängelse. Därefter ansågs ytterligare lagföring kunna undvaras eftersom den sammanlagda strafftiden motsvarande värnpliktstjänstgöringens längd.

Genom lagändring 1966 (prop. nr 107) har denna rättsutövning upphört. Problemet med jehovavittnena har lösts genom att man helt enkelt avstår från att kalla in dem till tjänstgöring. Samtidigt har rätten att fullgöra vapenfri tjänst reglerats. Enligt lagen kan sådan tjänstgöring ske „om bruk av vapen mot annan icke är förenlig med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom“. Det ankommer på en särskild nämnd, vapenfrinämnden, att pröva om förutsättningar finns.

Det sagda innebär dock inte att kategorin vapenvägrare numera helt lyser med sin frånvaro på våra fångvårdsanstalter. Dels finns andra än jehovavittnen som av etiska eller andra skäl vägrar att fullgöra någon som helst form av tjänstgöring. Dels finns det åtskilliga som vägrar att göra annan värnplikt än vapenfri tjänst men av olika skäl inte anses kunna erbjudas sådan. Enligt gällande praxis anses som regel ett kortvarigt frihetsstraff vara den enda möjliga reaktionen mot dessa värnpliktsvägrare.

6. De kortvariga frihetsstraffen

En diskussion, i vad mån böter bör ersätta fängelsestraff, måste till stor del koncentreras kring frågan om de kortvariga fri-

hetsstraffen. För Sveriges del är problemet inte av samma dimension som i de länder — bl. a. Danmark — där man tillämpar en ordning med korttidsstraff om någon eller några veckor (Haefte, Haft, Arrest). Som förut nämnts kan i Sverige inte dömas till kortare frihetsstraff än en månad¹⁰). Med korta frihetsstraff kommer därför att i det följande avses sådana som gäller mindre tid än sex månader.

Av intresse är att se hur frågan om korta frihetsstraff lett till lagstiftning i Västtyskland. I den tyska strafflagens 14 § finns sedan 1969 en generell bestämmelse som begränsar domstols rätt att döma till frihetsstraff under sex månader. Det förutsätts att särskilda omständigheter, hänförliga till gärningen eller gärningsmannens personlighet, gör det oundvikligen nödvändigt att använda sådant straff. Fängelsestraffet skall användas för att påverka gärningsmannen eller för att försvara rättsordningen¹¹). Denna bestämmelse kan ses som en kompromiss efter en uppmärksam juridisk strid mellan den mera konservativa strafflagberedningen i justitiedepartementet och ett tiotal radikala juridikprofessorer.

Ett av syftena med den västtyska reformen var att motverka domstolarnas praxis att i alltför stor utsträckning döma till kortvariga frihetsstraff. Det framhölls av det särskilda utskott, som hade hand om denna straffrättsreform i förbundsdagen, att det kortvariga frihetsstraffet var olämpligt från kriminalpolitisk synpunkt — någon vård eller behandling kunde inte hinnas med under så kort tid. Vidare framhölls att det kortvariga frihetsstraffet kan få negativa verkningar genom att den intagna konfronteras med andra kriminella. De nämnda juridikprofessorerna hade föreslagit en regel av innebörd att frihetsstraff under 6 månader överhuvudtaget inte fick utdömas.

Majoriteten inom utskottet menade dock att man i framtiden undantagsvis måste använda det korta frihetsstraffet eftersom det i vissa fall saknades alternativa påföljder med motsvarande verkan. Böter var ingen fullgod ersättning och andra reaktionsformer — t. ex. förpliktelse att utföra visst uppdrag eller arbete — var svåra att administrera på verkställighetsplanet.

Debatten om de korta frihetsstraffen har länge förts i doktrinen och även tagits upp vid olika internationella kongresser¹²). Därvid har intresset speciellt riktats mot de unga lagöverträdarna. Den allmänt rådande uppfattningen tycks ha varit att det

¹⁰) Annat dock i fråga om förvandling av böter, vilket kan ske till lägst 10 och högst 90 dagar. Det är dock relativt sällsynt att sådan förvandling görs ovillkorlig.

¹¹) Se *C. J. Cosmo*, Västtyskland begränsar användningen av frihetsstraff, NTFK 1969 s. 279.

¹²) Se *Rolv Ryssdal*, Korttidsbehandling av unge lovbrytare, NTFK 1967 s. 229.

korta frihetsstraffet är en bristfällig och olämplig reaktionsform samt att andra reaktioner utan sådant frihetsberövande bör användas i större utsträckning. Men det har dock inte funnits många som ansett sig helt kunna undvara det korta straffet. Det har betraktats som en aktuell uppgift att försöka ge detta frihetsberövande ett mera positivt innehåll.

I denna anda har det kortvariga frihetsberövandet förts in som ett behandlingsled i skyddstillsyn, den kvalificerade formen av villkorlig dom i brottsbalken. Omhändertagandet sker i särskilda tillsynsanstalter och kan gälla högst två månader. Anstalterna är öppna och präglas inte av den stränga disciplin och ordning som utmärker den tyska „Jugendarrest“ eller engelska „detention centres“. Tiden på en tillsynsanstalt skall ägnas åt undersökning av den intagnes förhållanden med sikte på att underlätta den öppna vården och rehabiliteringen.

Som framgår av *tabell 6* har denna anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn inte fått någon större utbredning. Man kan också konstatera en nedgång i tillämpningen — vilken dock inte svarar mot någon minskning av antalet dömda till skyddstillsyn. Det har visat sig vara svårt att fylla de fyra „tillsynsanstalter“ som inrättats för ändamålet. Dessa anstalter har i viss utsträckning tagits i anspråk för andra uppgifter.

Tabell 6. Skyddstillsyn med anstaltsbehandling.

<i>Antal personer dömda för</i>	1967	1968	1969	1970
Misshandel	31	34	42	37
Inbrottsstöld	346	353	291	283
Biltillgrepp	83	94	54	78
Annan stöld	124	125	100	100
Bedrägeribrott	93	82	69	50
Häleri/häleriförseelse	21	19	29	16
Brott mot trafikbrottslagen	22	16	6	11
Andra brott	57	95	88	95
Totalt	777	818	679	670
<i>Samtliga dömda till skyddstillsyn</i>	7 884	8 256	8 225	8 388

Till skillnad från vad som gäller anstaltsbehandling vid skyddstillsyn är det svårt att finna utrymme för det kortvariga fängelsestraffet i ett system som bygger på behandlingsideologin. Det är tydligen ej heller meningen att korttidsstraffet skall tjäna annat syfte än att verka avskräckande på andra potentiella lagöverträdare.

Verkställigheten sker i de flesta fall på öppna anstalter. Någon behandling som syftar till den intagnes återanpassning i samhället förutsätts inte, även om sådan i vissa fall kan vara motiverad. Det saknas resurser och möjligheter till behandling och den korta tiden medger ej heller sådan. Kriminalvårdens insatser måste därför inskränkas till mera servicebetonade åtgärder under anstaltsvistelsen.

Någon frivård (kriminalvård i frihet) efter straffets avtjäning blir det inte heller fråga om. En förutsättning för villkorlig frigivning och förordnande om övervakning är att straffet uppgår till minst sex månaders fängelse¹³).

I sitt förslag till framtida anstaltsorganisation (SOU 1972:64) räknar *kriminalvårdsberedningen* med att de kortvariga frihetsstraffen skall finnas kvar. En särskild kategori av klienter utgör sålunda personer med verkställighetstid på 1—3 månader, där frihetsberövandet huvudsakligen motiveras av allmänpreventiva skäl. I första hand avses här de som gör sig skyldiga till trafikonykterhetsbrott. Med hänsyn till den korta verkställighetstiden anses deras behov av att tillbringa anstaltstiden i omedelbar närhet av hemorten i regel inte vara så stort som andra intagnas. Kriminalvårdsberedningen föreslår därför att de korttidsintagna placeras i riksanstalter med stort upptagningsområde. Det övervägande flertalet kan vistats på öppna sådana anstalter. Kravet på behandlingsresurser vid anstalter för detta klientel är, menar kriminalvårdsberedningen, med hänsyn till gruppens sammansättning inte stort.

7. Vissa utredningsförslag och reformer

Under senare år har lagts fram lagförslag som siktar mot en begränsning av det kortvariga frihetsstraffet och ökad användning av ekonomiska sanktioner. Intresset har därvid särskilt ägnats sådana brott som har hög frekvens och som speciellt tar rättsvårdens resurser i anspråk. Det står klart att man genom att ta bort fängelse ur straffskalan och skapa rena bötesbrott kan göra betydande processekonomiska vinster, eftersom en sådan reform öppnar möjligheter till summarisk handläggning och åtalsbegränsningar.

7.1 Vårdslöshet i trafik blir bötesbrott

På förslag av *trafikmålskommittén* (SOU 1963:27) genomfördes 1966 en reform enligt vilken vårdslöshet i trafik, som ej är

¹³) Förutsättningar bör dock finnas att erbjuda även de korttidsintagna viss eftervård. Jfr *Börje Nyblom*, Tillsyn och annan eftervård efter kort frihetsstraff, NTFK 1962 s. 185.

att bedöma som grovt brott, omvandlades till ett rent bötesbrott. I praxis förekom det så gott som aldrig att domstolarna dömda till annat än böter för detta brott, men vid remissbehandlingen av förslaget fanns det likväl en del som ansåg att reformen gick för långt. Man menade t. ex. att det i vissa fall kunde vara motiverat att döma en vårdslös fotgängare till fängelse.

I propositionen till lagreformen (nr 100/1966) ansåg departementschefen att den preventiva effekten av fängselsstraffet måste antas vara mycket ringa. Slopandet av denna påföljd i straffskalan skulle dock inte föranleda domstolarna att ändra sin straffmättningspraxis i mildrande riktning. Reformen var utslutande föranledd av rationaliseringsstråvan som ytterst siktade till att bättre än dittills komma till rätta med lagöverträdare.

7.2 Lagstiftningen om trafiknykterhet föreslås bli reviderad

I betänkandet Trafiknykterhetsbrott (SOU 1970:61) föreslås två grader av rattfylleri, dels normalfallet där straffsatsen sätts till fängelse i högst ett år, dels *ringa fall*, där straffsatsen blir dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Syftet med den särskilda brottstypen för ringa fall skall vara att göra det möjligt att döma till enbart böter i sådana fall, där det på grund av andra omständigheter än påverkansgraden eller blodalkoholhalten inte skulle vara rimligt att döma till strängare påföljd. Denna möjlighet står i dag till buds om man tillämpar bestämmelsen om mildrande omständigheter. Enligt *kommittén för lagstiftning angående trafiknykterhetsbrott* bör ringa fall av rattfylleri kunna anses föreligga i något större utsträckning än man i dagens läge tillämpar bestämmelsen om mildrande omständigheter.

Kommittén anser sig dock inte kunna undvara fängelse i straffskalan för ringa fall av rattfylleri. Som skäl därför anförs bl. a. att dessa fall framför allt tar sikte på mopedrattfyllerister. Om nu inte fängelse ingår i straffskalan, kan man med hänsyn till den lagtekniska utformningen inte döma dessa mopedister till skyddstillsyn med nykterhetsvårdande behandling. Denna påföljd anses dock vara lämplig med hänsyn till att mopedrattfylleristerna i ännu högre grad än bilrattfylleristerna är alkoholbelastade.

Ett viktigt led i kommitténs förslag är att åstadkomma en nyansering av påföljdsvalet med en ökad användning av påföljder som inte innebär frihetsberövande. Kommittén anser att den hittillsvarande regelbundna användningen av fängelsestraff har haft sin stora betydelse, när det på sin tid gällde att alvarligt inskräpa vikten av nykterhet vid ratten och att inpräglade de sociala värderingarna av trafiknykterhetsbrotten. Enligt kommit-

téns mening blir det nödvändigt att också i fortsättningen i viss omfattning tillämpa fängelsestraff. Emellertid anses förutsättningar nu föreligga att i viss utsträckning låta allmänpreventionen tillgodoses genom andra sanktioner än fängelse. Framför allt avses därvid körkortåterkallelser och höga böter samt i fråga om förare med alkoholproblem en skyddstillsyn av ingripande karaktär. En minskad användning av fängelsestraff är också önskvärd med hänsyn till de olägenheter som förbinds med den schablonmässiga användningen av denna påföljd vid trafiknykterhetsbrott.

7.3 De mindre förmögenhetsbrotten tillmäts lågt straffvärde — straffsatsen föreslås bli böter

Det hör till *brottsmålsutredningens* uppgifter att undersöka vilka förutsättningar som finns att begränsa de rättsvårdande myndigheternas befattning med mindre brott, främst mindre förmögenhetsbrott. Utredningen har i sitt förut nämnda betänkande Snatteri föreslagit straffrättsliga reformåtgärder som speciellt tar sikte på detta brott. I ett nyligen överlämnat betänkande, Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk (SOU 1973:13), har utredningen behandlat de mindre bedrägeribrotten.

Utredningen anser sig kunna påvisa att de mindre förmögenhetsbrotten (snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt) i dag generellt tillmäts lågt straffvärde. Gällande straffskala kan emellertid inte sägas vara anpassad efter den svårhetsgrad som man numera tilldelar denna brottslighet. Utredningen föreslår att fängelse utgår ur straffskalan för dessa mindre förmögenhetsbrott samt att straffsatsen bestäms till enbart böter.

Förslaget skall inte innebära någon förskjutning i nuvarande gränsdragning mellan snatteri — stöld (resp. bedrägligt beteende — bedrägeri, undandräkt — förskingring). Liksom hittills skall alltså värdet av det tillgripna eller förskingrade eller den skada som uppkommit genom brottet samt omständigheterna i övrigt bestämma till vilken grad brottet skall hänföras.

Brottsmålsutredningen ifrågasätter också om man inte bör gå ytterligare ett steg och införa böter vid sidan om fängelse i straffskalan för normalfallet av stöld, bedrägeri och förskingring. Det kan nämligen enligt utredningens uppfattning med skäl ifrågasättas, om sådana brott med nödvändighet måste medföra fängelse eller annan påföljd än böter, då värdet av brottsobjektet visserligen ligger över gränsen för ringa brott men omständigheterna ändå talar för att böter är den lämpligaste reaktionen. Utredningen anser sig dock inte närmare kunna pröva denna fråga, eftersom den ligger utanför utredningens uppdrag.

7.4 Förslag om begränsning av de kortvariga frihetsstraffen i Danmark

I juni 1971 hölls en kriminalpolitisk konferens i Snekkersten i Danmark, varvid bl. a. diskuterades en begränsning av det straffrättsliga frihetsberövandet. I december samma år tillsatte den danska justitieministern en arbetsgrupp som närmare skulle bearbeta de resultat som framkommit vid konferensen. Arbetsgruppen har i ett betänkande nr 650/1972 lagt fram sitt förslag.^{13a)}

I detta sammanhang riktas intresset särskilt mot den del av betänkandet som behandlar sanktionerna. Arbetsgruppen föreslår att den allmänna straffsanktionen „hæfte“ avskaffas. Hæfte utgör ett allmänt straff som kan utdömas från sju dagar till två år. Det tillgrips i icke ringa omfattning och ofta för kortare tid än en månad. Kriminalstatistiken för 1969 visar i fråga om manliga dömda för överträdelser mot straffeloven, att 1 128 (20 %) av tillhoppa 4 977 ovillkorliga domar, avseende strängare straff än böter, utgjorde oavtalsdomar.

Förslaget innebär att nuvarande straffsätser „bøde eller hæfte“ eller enbart hæfte ersätts med „bøde, under ganske særlige omstændigheder fængsel“. I sådana fall då straffsatsen upptar „fængsel eller bøde“ i eller utan förening med hæfte eller „hæfte eller fængsel“ föreslås straffsatsen ändras till „bøde, under særlige omstændigheder fængsel“. Enligt arbetsgruppens mening skall denna reform medföra en markant nedgång i antalet frihetsberövanden genom att därmed markeras en intention att huvuddelen av de hittills hæftesanktionerade beteendena i stället skall medföra böter. Generellt åstadkoms också en klar markering av frihetsstraffens subsidiära karaktär i förhållande till böterna.

Arbetsgruppen har vidare övervägt möjligheterna att genomföra en „moderat sænkning af det almindelige strafudmålningsniveau“. Därmed skulle förstås en omläggning av rättspraxis, varigenom hälften av hæftestrafen övergår till bötesstraff och resten förblir hæftestraf med en genomsnittlig straffetid om 14 dagar. Fängelsestraff på upp till sex månader avses skola leda till villkorlig dom såvitt gäller hälften av ådömda straff och ovillkorligt fängelsestraff för resten med en genomsnittlig strafftid om tre månader. Vidare förutsätts en allmän reduktion av de längre fängelsestraffen.

Arbetsgruppen beräknar att en sänkning av straffmättningsnivån — med utgångspunkt från siffrorna från kriminalstatistiken för 1969 — skulle leda till en reduktion av den totala straffvolymen med ca 550 år eller 25—30 procent av den sammanlagda strafftiden för hæfte och fängelse.

^{13a)} Betänkandet har nyligen efter remissbehandling lagts till grund för förslag till ändring av strafflagen (Mindre berigelsesforbrydelser m. m.), varvid dock reformideerna kraftigt beskurits.

7.5 Lagrevision i Finland

På grundval av ett av lagberedningen utarbetat förslag till revision av stadgandena om vissa förmögenhetsbrott och om skattebedrägeri (lagberedningens publ. nr 8/1970) har genomförts en viktig reform som kan få betydande konsekvenser ifråga om en begränsning av antalet frihetsberövanden. Den nya lagen, som trätt i kraft den 1 september 1972, innebär bl. a. att straffsatsen för snatteri, ringa bedrägeri och ringa förskingring satts till *enbart* böter samt att stöld, bedrägeri och förskingring förutom fängelse (högst två år) även fått böter i straffskalan. Nämnas bör att initiativet till denna ändring av straffskalorna, såvitt avser stöld och snatteri, togs av regeringen i propositionen till lagförslaget (prop. nr 23 vid 1972 års riksdag) samt att lagutskottet i sitt betänkande (nr 4) gick ytterligare ett steg genom att låta samma straffskala gälla för de båda övriga förmögenhetsbrotten.

Reformen är att betrakta som en partiell reform. Det ankommer på straffrättskommittén, som tillsattes den 6 april 1972, att planera en totalreform av strafflagen.

8. Problemställning

Rubriken till detta diskussionsunderlag, böter i stället för frihetsstraff, leder in på olika frågor. Jag skall här begränsa mig till två.

Den ena frågan gäller vilka förutsättningar som kan finnas att lagstiftningens utmönstra fängelse ur påföljdssystemet och behålla enbart böter som brottspåföljd. Av naturliga skäl måste en sådan reform — i den mån den anses motiverad — begränsas till brott av viss svårhetsgrad.

Den andra frågan gäller vilka möjligheter som finns att med bibehållande av nuvarande straffsats begränsa domstolarnas tillämpning av påföljden fängelse och i motsvarande mån vidga förutsättningarna för ådömande av böter.

8.1 Revidering av straffsatserna

Det bör vara en allmän regel att den straffsats som gäller för ett brott skall ge anvisning om brottets svårighetsgrad. Upptas endast böter (dock ej normerade böter) i straffskalan för ett brott, kan man utgå ifrån att lagstiftaren velat tillmäta detta lägre straffvärde än om straffsatsen bestäms till „böter eller fängelse“. Bötesstraffet klassificeras nämligen som en lindrig påföljd i motsats till fängelse.

Visar det sig nu att ett brott, som placerats i kategorin med böter eller fängelse i straffskalan, generellt ändå alltid leder till bötespåföljd, kan detta tolkas som en avvikelse från lagstiftarens värdering av brottet och — får man anta — en bättre an-

passning till „det allmänna rättsmedvetandet“. Utgör denna omständighet skäl för en revidering av straffstadgandet? Frågan aktualiserades som nämnts vid den reform på trafikbrottens område, vilken ledde till att fängelse utmönstrades ur straffskalan för vårdslöshet i trafik (7.1 ovan). En anpassning till den modernare syn på de mindre förmögenhetsbrotten, som kommit till uttryck i rättspraxis, har också legat bakom brottmålsutredningens förslag liksom, kan man förmoda, den finska strafflagsreformen att låta enbart böter ingå i straffskalan för dessa brott (7.3 ovan).

Det finns onekligen starka skäl för att på detta sätt begränsa utrymmet för frihetsberövande påföljder i strafflagstiftningen. Åtskilliga av de i *tabell 1* uppräknade brotten skulle sålunda med fördel kunna föras över till kategorin bötesbrott. Och inom specialstraffrätten, där straffskalan „böter eller fängelse i högst sex månader“ förekommer i stor utsträckning — ibland förefaller det som om fängelse hängt med av ren slentrian — ter sig denna operation välmotiverad. Men frågan gäller hur långt man kan gå med en sådan reformpolitik och vad man i praktiken kan uppnå därmed.

En klar begränsning ligger redan däri att brotten genom denna åtgärd generellt kommer att tillmätas lågt straffvärde. De flesta brott rymmer inom sig olika grader av straffbarhet och bötesstraffet anses traditionellt inte vara avsett att tillämpas vid de mera kvalificerade fallen. Om man skall åstadkomma några mera betydande landvinningar med denna reformpolitik, förefaller det därför vara nödvändigt att *bötesstraffet tilldelas en avsevärt starkare position i påföljdssystemet*. Man måste överge den traditionella synen på bötesstraffet som en lindrig påföljd. En klar gräns bör dras mellan penningböter (ordningsbot) som tillämpas vid förseelser och dagsböter. Då dagsböternas antal når upp till viss nivå bör de från straffmätningssynpunkt kunna jämföras med ett kortvarigt fängelsestraff.

En översyn av bötesystemet och en närmare analys av bötesstraffets förhållande till andra påföljder framstår därför i dag som en mycket angelägen uppgift.

Om bötesstraffet verkligen skall kunna bli en „konkurrenskraftig“ sanktionsform måste man också se till att verkställigheten effektiviseras¹⁴). Det är vidare — inte minst från brottspreventiv synpunkt — betydelsefullt att allmänheten sakligt in-

¹⁴) En undersökning av bötesstraffets effektivitet såvitt gäller trafikbrottslingarna visar att betydande ansträngningar redan nu läggs ned för att driva in utdömda böter. Långa avbetalningstider är vanliga framför allt vid de större bötes summorna. 20 % av de dömda som omfattades av undersökningen betalade inte sina böter. I hälften av dessa fall förvandlades böterna till fängelse, i regel villkorligt. Se

formerar om innebörden och verkan av bötespåföljden och effektiviteten på verkställighetsplanet. I Sverige finns i dag planer på att upphäva förvandlingsstraffet för böter. Det står klart att en sådan åtgärd — om den överhuvudtaget kan anses tillräddig — måste förenas med införandet av andra verksamma medel för exekutionen av böterna. I annat fall skulle bötesstraffets allmänpreventiva funktion avsevärt försvagas. Åtskilliga personer som saknar fast inkomst och utmätningsbara tillgångar skulle i verkligheten undgå straffpåföljd.

Om fängelse tas bort ur straffskalan för vissa brott kommer enligt nuvarande ordning inga andra alternativ än böter (och överlämnande till vård) att finnas för påföljdsvalet. (Se 1.3 ovan). Men man kan inte utesluta att det i vissa fall kan finnas behov av ett „behandlingsalternativ“ (t. ex. hjälp- eller stödåtgärder inom den öppna kriminalvården)¹⁵). En möjlig lösning för att tillgodose detta behov skulle vara att ändra påföljdssystemet så att skyddstillsyn och villkorlig dom blir tillämpliga även vid bötesbrott. En sådan reform synes inte böra möta några allvarigare betänkligheter.

Frågan gäller emellertid vilka fördelar som kan vinnas genom en straffrättsrevision av nu skisserad art. De brott som i första hand skulle komma ifråga är sådana som redan nu i praktiken behandlas som bötesbrott. Vinsterna skulle i dessa fall huvudsakligen begränsas till straffprocessuella förenklingsåtgärder, ökat utrymme för åtalsrestriktioner och summarisk handläggning av målen (se p. 2 ovan). Däremot skulle antagligen inte någon skillnad märkas i fråga om domstolarnas straffmättingspraxis.

Om reformen skall få någon egentlig betydelse för den fråga som här har aktualiserats — böter i stället för frihetsstraff — så måste den ta sikte på sådana brott som nu till stor del, främst av allmänpreventiva skäl, leder till fängelse. Tidigare har pekats på trafikbrotten (särskilt onykterhet vid ratten), vissa våldsbrott och värnpliktsvägran, alla brott där det är vanligt att påföljden bestäms till fängelse. Det är emellertid svårt att tro att det i dag finns allmänt gehör för tanken att omvandla sådana brott till rena bötesbrott och därmed helt utesluta möjligheten av att tillgripa frihetsberövande påföljd. Kan en sådan reform motiveras av att bötespåföljden är ett överlägset alternativ till det korta frihetsstraffet och fullt tillräckligt för att tillgodose det allmänpreventiva intresset?

¹⁵) Det är ej heller sagt att böter alltid är den lämpligaste påföljden, där behandlingsbehov ej föreligger. Till denna uppfattning kom domstolen i ett mål som refererats i betänkandet Snatteri (s. 166). Domstolens val stod mellan höga böter och villkorlig dom. „Med hänsyn till önskvärdheten att icke belasta K:s redan ansträngda eko-

8.2 Ändrad rättstillämpning

Det förefaller då vara en mera realistisk reformväg att vidga förutsättningarna för ådömande av böter i sådana fall, där man numera vanligen väljer korta frihetsstraff. Man kan här arbeta efter två linjer. Dels kan man föra upp böter i straffskalan för sådana brott, för vilka nu stadgas enbart fängelse, t. ex. stöld, bedrägeri, förskingring. Dels kan man styra praxis i riktning mot ökad användning av bötespåföljd i stället för fängelse.

På denna väg ges möjlighet för domstolarna att individualisera och differentiera påföljdsvalet. Grundprincipen uttrycks i 1 kap. 7 § RB. Vid val på påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Då det gäller att ta ställning till vad som krävs för upprätthållandet av allmän laglydnad hamnar man på lös grund. Diskussionen om bötesstraffets respektive det korta frihetsstraffets allmänpreventiva verkan, i vad avser avskräckning och moralbildning, baseras på mycken tro men föga vetande. Inget motsäger dock att ett kraftigt bötesstraff av många människor upplevs som en kännbar reaktion — och förutsättningar bör som nämnts finnas att stärka denna uppfattning.¹⁶⁾

Från etisk, social och samhällsekonomisk synpunkt är det korta frihetsstraffet en dålig påföljd. Det är önskvärt att finna andra sanktionsformer som kan tillgodose det allmänpreventiva intresse som skall bevakas genom lagföring. Bötesstraffet kan från denna synpunkt vara ett lämpligt alternativ. Påföljden bör därvid betraktas som ett led i den samlade reaktion som följer på ett förövat brott (brottsupptäckten, brottsanmälan, polisens förundersökning, åtal och domstolshandläggning, publicitet, särskilda rättsverkningar, ev. körkortsåterkallelse osv.). Men om bötesstraffet skall kunna bli ett effektivt och konkurrenskraftigt sanktionsmedel är det — som förut nämnts — nödvändigt att stärka dess position i påföljdssystemet.

En styrning av praxis i riktning mot minskad tillämpning av korta fängelsestraff kan ske genom ett särskilt lagstadgande efter västtysk modell. Det är dock en risk förbunden med att på detta sätt bestämma en nedre gräns för frihetsberövandet till exempelvis sex månader. I fråga om vissa brott kan detta leda till en generell höjning av straffnivån så att gränsen överskrids och de nuvarande korttidsfångarna förs upp i en annan kategori. En sådan utveckling kan självfallet inte godtas.

Erland Aspelin.

¹⁶⁾ Man kan fråga mannen på gatan hur stort bötesbelopp han är villig att betala för att slippa ett fängelsestraff på förslagsvis en månad. Resultatet av en av *Anders Bratholm* gjord intervjuundersökning tyder på att böterna inte behöver vara särskilt höga för att verka lika av-